

Arkeologisk schaktningsövervakning

ÖVRE HEDEN

Vid schaktning för byte av ledningsstolpar i anslutning till
fornlämningar Ål 126:1, 160:1, 281:1, 285:1 och 291:1 i Insjön, Åls
socken, Leksands kommun

Dalarnas län

2018

Arkivrapport dnr 92/18

Mattias Frisk

© Lantmäteriet I2018/00142

Dalarnas museum, Falun, 2018

Inledning

I samband med byte av ledningsstolpar och stag mellan Insjön och Tibble genomförde Dalarnas museum en arkeologisk undersökning i form av schaktövervakning (länsstyrelsens beslut, dnr 431-4625-2017). I samband med att schaktningsövervakningen påbörjades uppdagades att markarbete samt byte av ledningsstolpar i områdena 7–11 (se *resultat* nedan) hade genomförts utan övervakning.

Området som berördes av schaktningsövervakningen innefattade flertalet fornlämningar: Ål 126:1, 160:1, 281:1, 285:1, 291:1 vilka utgör boplatser, blästplatser, by/gårdstomt samt fyndplatser. Schaktövervakningen genomfördes i juni 2018. Uppdragsgivare var Linjemontage i Grästorps AB genom Ellevio AB.

Kunskapsläge

Namnet Insjön, efter den intilliggande sjön, gavs åt samhället då järnvägen drogs fram under 1800-talets slut. Än äldre är namnet Ål, vilket lever kvar i sockennamnet och har rötter i tidigt 1300-tal. Namnet i sig är en terrängbeteckning och syftar på en långsträckt höjd. De bymiljöer som idag finns kvar i Insjön härstammar i regel från 1600-tal och ligger främst centrerade söder om de bördiga sedimentmarkerna. Fram till dess tycks dock bebyggelsen ha legat ute i själva sedimentmarken då det framförallt är i dessa spår av medeltida gårdar, samt järnåldersboplatser påträffas (Carlsson & Lögdqvist 2006).

Schaktningar och undersökningar i området har skett redan under 1800–1900-tal, men få av de fynd och lämningar som då påträffades dokumenterades i någon större omfattning. 2001 utfördes en förundersökning i anslutning till RAÄ 88 och det gamla stationsområdet men gav inte upphov till några fynd av äldre karaktär utan endast slagg (Carlsson & Falkenström 2001). Våren 2002 utförde Dalarnas museum en arkeologisk utredning (Carlsson 2002) kring riksvägen varpå järnframställningsplatser och boplatser/gårdstomter påträffades (sedermera RAÄ 272–292). Kort därefter skedde också en förundersökning i Tunsta (RAÄ 121) varpå, förutom järnframställningsplatsen, även en handfull stolphål och härदार påträffades. Lämningarna daterades till yngre järnålder och bronsålder (Lögdqvist 2004).

Syfte

Syftet med schaktövervakningen var att på ett vetenskapligt arbetsätt dokumentera de fornlämningar eller delar av fornlämningar som berördes genom planlagt arbetsföretag. Arbetsföretaget innebar att ledningsstolpar inom 11 områden, på grund av sin närhet till, eller placering i, registrerade fornlämningar, skulle bytas ut och ersättas med nya stolpar, samt att nya stag för stabilisering av dessa skulle etableras (fig.2).

Metod

Schaktningsarbetet följdes av en arkeolog. Med hjälp av traktorgrävare utrustad med planerskopa grävdes 15 schakt fördelade över respektive undersökningsområde. Varje schakt dokumenterades skriftligt samt fotograferades. Samtliga schakt och nuvarande ledningsstolpar mättes in manuellt med RTK-GPS.

Resultat

Sammanlagt undersöktes 15 schakt av varierande storlek, med en sammanlagd yta på 180 kvadratmeter (bilaga 1). Inga fynd eller lämningar av antikvariskt intresse påträffades. Nedan beskrivs respektive område samt angränsande fornlämning, vars planer återfinns i bilaga 2 (fig. 4–7).

<i>Fornlämning</i>	<i>Lämningstyp</i>	<i>Fastighet</i>
Ål 126:1	Fyndplats slagg	Tunsta 16:28
Ål 160:1	By/gårdstomt	Tunsta 3:39
Ål 281:1	Blästplats	Övre Heden 7:64
Ål 285:1	Boplats	Övre Heden 36:10
Ål 291:1	Blästplats	Övre Heden 7:64

Ställverket

Ett större schakt, nummer 1, grävdes för nedsättning av markstag. Området i sig var placerat inom slaggfyndsområde RAÄ Ål 126:1 (fig. 4).

Ställverket låg i en lätt sydslutning och den naturliga markytan i schaktet utgjordes av beige sand. I övergången mellan matjord/sand påträffades vid schaktning enstaka flammiga partier av blekjord; vit silt samt kol, upp till cirka 0,05m tjockt. Lagret bedömdes utgöra ett recent markberedningslager. I matjorden påträffades enstaka bitar tegel samt isolatordelar från äldre ledningar. Flertalet störningar påträffades från jordlinor samt nedsättningar av stag.

Område 1

Fem schakt, nummer 2–6, grävdes i anslutning till de första ledningsstolparna, stagplatsen och ställverket (fig. 4).

Området låg i en lätt sydslutning. Den naturliga markytan i samtliga schakt utgjordes av beige sand. Samma lager av blekjord som vid ställverket fanns också här. I schakt 6 påträffades en ej utmärkt, svart kabel vilket förmodades komma ifrån det intilliggande ställverket. Vidare schaktning i nämnt schakt samt de sista stolparna avbröts därmed av säkerhetsskäl.

Område 2

Berördes ej av aktuellt arbete.

Område 3

Berörda stolpar i detta område skulle enligt uppgift raseras och flyttas åt väst, bort från kända fornlämningar. Schaktövervakning av dessa stolpar genomfördes därför ej.

Område 4

Fyra schakt, nummer 7–10, grävdes i detta område (fig. 5). Område 4 låg mitt mellan blästplats 291:1 samt boplatz 285:1. Samtliga schakt låg i flack mark och botten utgjordes av beigebrun sand.

Område 5

Tre schakt, nummer 11–13, grävdes i detta område (fig. 6). Område låg strax norr om blästplats Ål 291:1. Vid okulär inspektion av den åkeryta vari fornlämningen fanns, samt där schaktningen skulle företas, påträffades fragment av ugnsfoder och förglasat slagg. Dessa tillvaratogs ej. Området låg i flack åkermark och i botten på samtliga schakt framkom beige sand. Inget av antikvariskt intresse påträffades vid schaktning, trots deras närhet till den intilliggande fornlämningen.

Område 6

Två större schakt, nummer 14–15, grävdes i detta område (fig. 7). Området låg mitt mellan by/gårdstomt Ål 160:1 samt blästplats Ål 281:1. Området låg i flack åkermark och i botten på samtliga schakt framkom beige sand.

Område 7-11

Återstående stolpar hade vid uppdragets start redan bytts ut eller raserat och övervakades därmed ej av arkeolog. Enligt uppgift från de som utfört arbetet hade inga fynd eller lämningar påträffats under arbetets gång. Tillsammans med montageledare genomförde arkeologen en okulär besiktning av dessa områden. Inget av antikvariskt intresse eller antydan till att anslutande fornlämningar hade skadats eller påverkats, kunde iakttas vid besiktningen.

Slutsatser och utvärdering

Trots områdets fornlämningsrikedom påträffades inget av antikvariskt intresse vid schaktningsövervakningen. Orsaken till detta beror sannolikt främst på undersökningens begränsade ytor samt att respektive arbetsområde redan varit föremål för tidigare markingrepp vid etablering av luftledningar. Endast invid område 5 påträffades fynd i form av slagg, dock vid okulär besiktning av området, ej i samband med schaktningsarbete. Markarbete och byte av stolpar i område 7–11 övervakades som nämnt ej då dessa redan bytts ut vid uppdragets start. Om lämningar påträffades vid markarbete av dessa stolpar är oklart. Enligt uppgift från exploatör påträffades inga fynd eller lämningar under markarbetets gång. Inte heller påträffades fynd eller lämningar då arkeologen i efterhand besiktigade dessa områden.

Sammanfattning

I samband med byte av ledningsstolpar samt placering av stag i anslutning till flertalet fornlämningar längst med ledningssträckan i Övre Heden, Insjön, genomfördes en arkeologisk schaktningsövervakning. Schaktövervakningen genomfördes i juni 2018.

Undersökningen innefattade elva planerade undersökningsområden, varav sammanlagt 15 schakt av varierande storlek grävdes inom fem av dessa ("ställverket" samt område 1, 4, 5, 6). Område 2 berördes ej. Inom område 3 skulle inga markingrepp företas. Område 7–11 övervakades ej av arkeolog då markingrepp samt byte av stolpar redan företagits innan det arkeologiska uppdraget påbörjades.

Dalarnas museum förordar inga ytterligare arkeologiska insatser för det aktuella arbetsföretaget men anser att eventuella framtida markarbeten i området, på grund av dess fornlämningsriktighet, bör övervakas av arkeolog.

Referenser

Carlsson, Eva (2002). *Arkeologisk utredning Tunsta-Holen för trafikplats och industrimark. Åls socken, Leksands kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2002:3. Falun.

Carlsson, E. & Falkenström, P (2001). *Arkeologisk förundersökning, Insjöns station, utbyggnad av containerterminal. RAÄ 47, 48, 86, 88, 89 och 90. Åls socken, Leksands kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2001:6. Falun.

Carlsson, Eva & Lögdqvist, Anna (2006). *Arkeologiska undersökningar i Övre Heden vid schaktning för fjärrvärme och el. RAÄ 11 m.fl. Åls socken, Leksands kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2006:12. Falun.

Lögdqvist, Anna (2004). *Arkeologisk förundersökning. RAÄ 21. Åls socken, Leksands kommun, Dalarna*. Dalarnas museum arkeologisk rapport 2004:6. Falun.

Tekniska och administrativa uppgifter

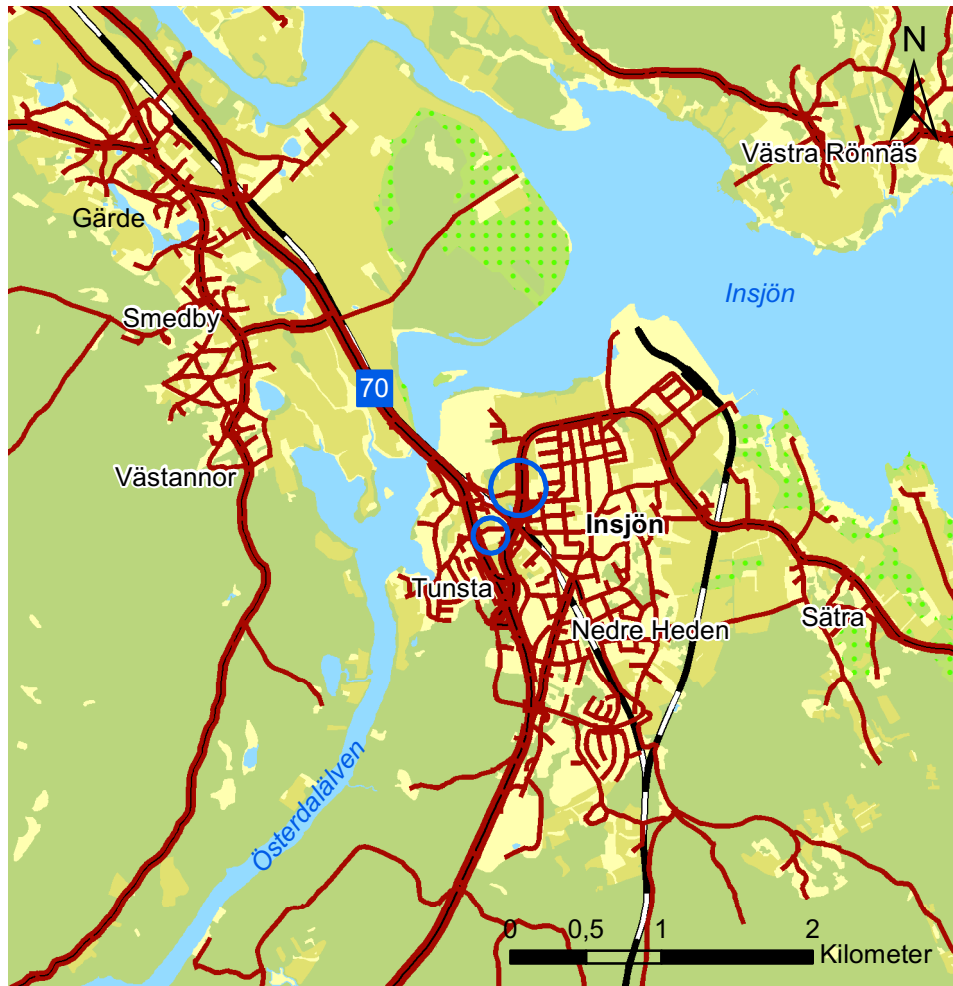
Länsstyrelsens diarienummer:	431-4625-2018
Socken:	Ål
Fornlämning, RAÄ-nr:	Ål 126:1, 160:1, 281:1, 285:1 samt 291:1
Fastighet:	Tunsta 3:39, Övre Heden 7:64 samt 36:10
Koordinater, mitten:	N 6727438
(SWEREF99 TM)	E 504806
Höjd (RH 2000):	169–175 m.ö.h.
Inmätning:	RTK-GPS
Utförandetid:	25–26/6 2018.
Undersökt yta:	180 m ²
DM projektnummer:	1678
DM diarienummer:	92/18
DM foto accessionsnr:	2018/10
Arkeologisk personal:	Mattias Frisk
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet i form av SHAPE-filer samt 25 fotografier förvaras på Dalarnas museum. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor

Bilaga 1 – Schaktbeskrivningar

Bilaga 2 – Översiktsplaner

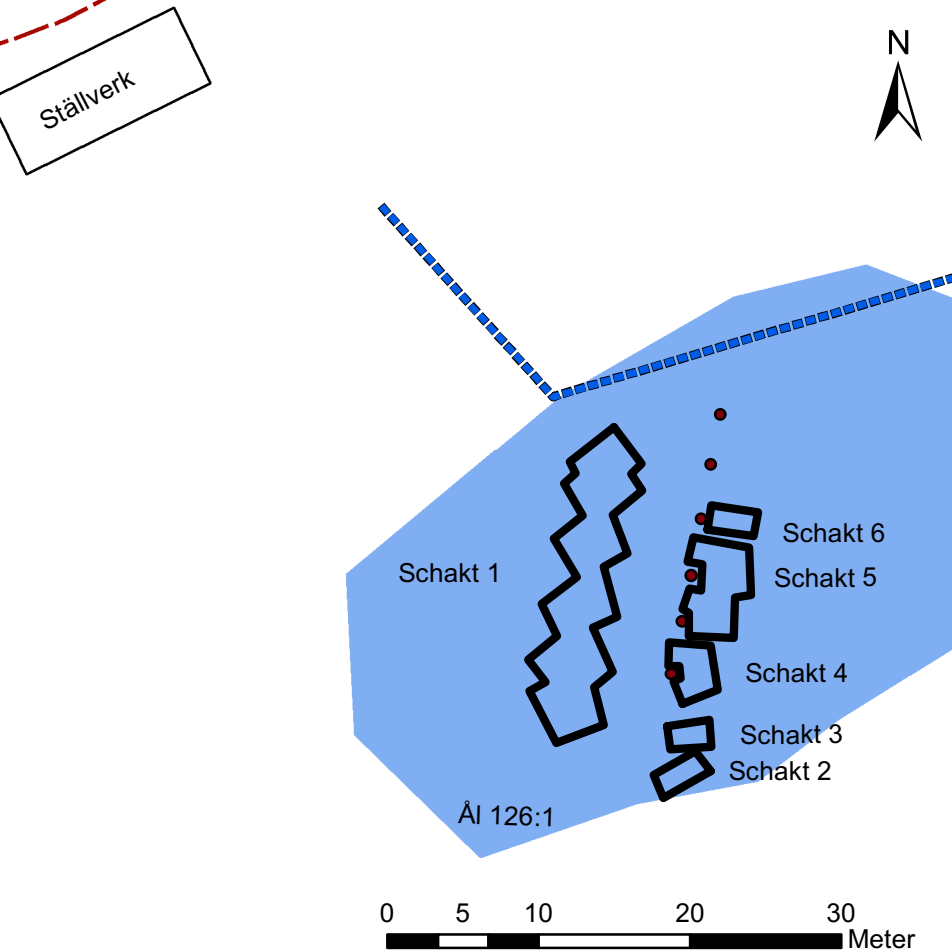
Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan. Undersökningsområdena är markerade med blå cirklar. Skala 1:50 000.

Figur 2. Översikt av undersökningsområden 1-11 samt ställverket. Intilliggande kulturlämningar är markerade med blå fält. Skala 1:10 000.

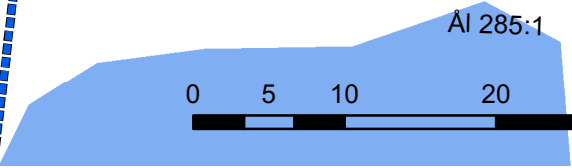
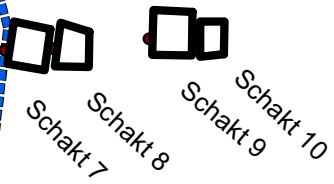

Figur 3. Översikt av undersökningsområden 1-7 samt ställverket. Angränsande kulturlämningar är markerade med blå fält. Skala 1:5 000.

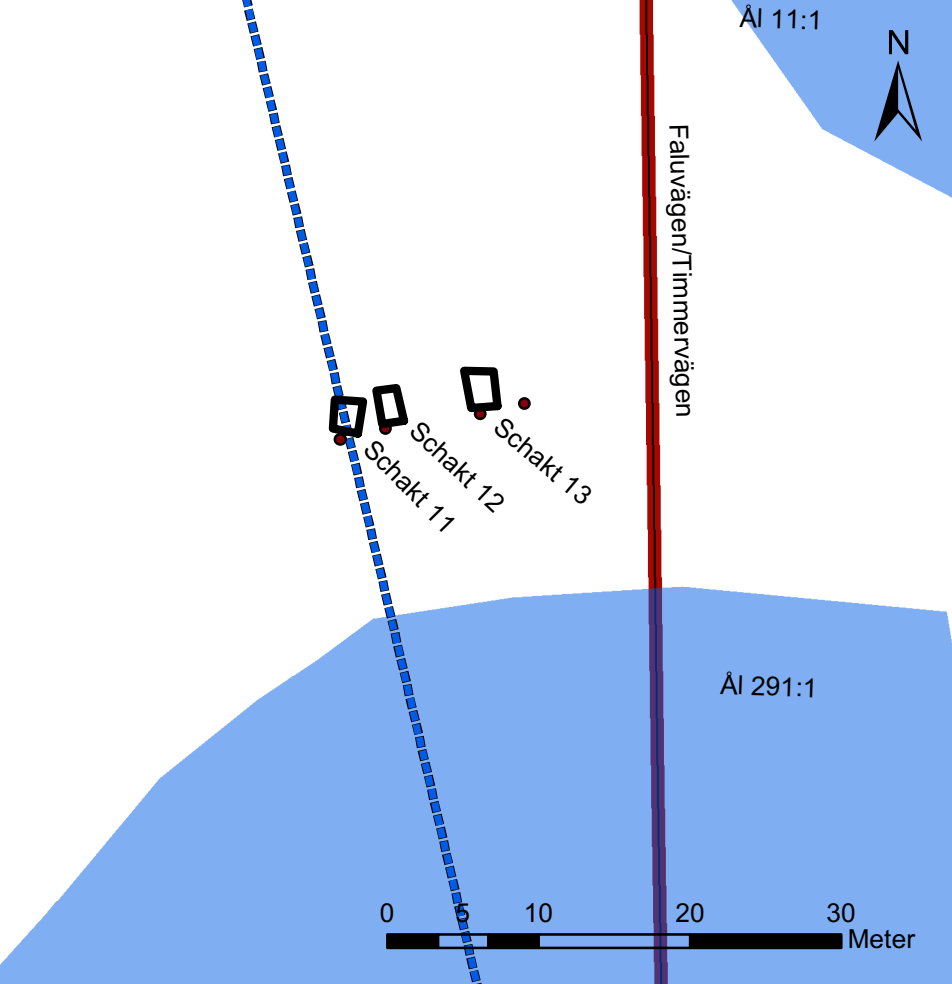

Figur 4. Översikt av schakt 1-6 invid ställverket och undersökningsområde 1. Fornlämning Ål 126:1 är markerat med blått fält. Skala 1:500.

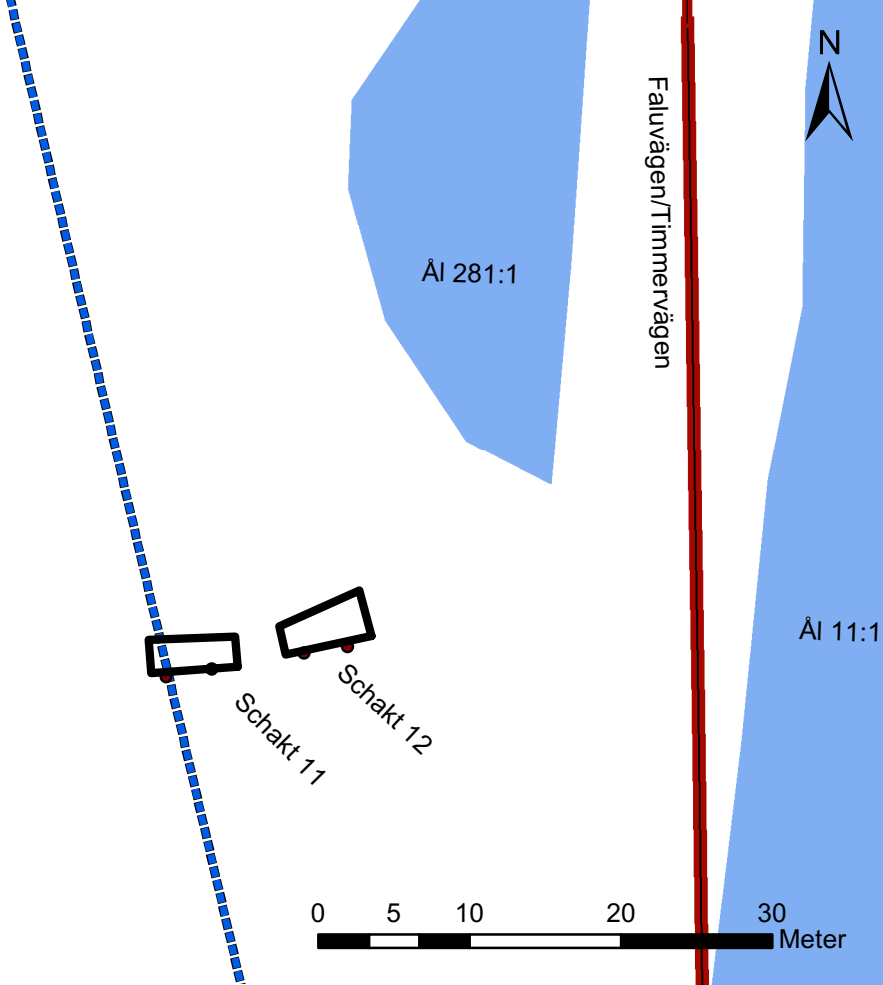
Faluvägen/Timmervägen

Figur 5. Översikt av schakt 7-10 inom undersökningsområde 4. Fornlämning Ål 285:1 är markerat med blått fält. Skala 1:500.

Figur 6. Översikt av schakt 11-13 inom undersökningsområde 5. Fornlämning Ål 291:1 samt 11:1 är markerade med blåa fält. Skala 1:500.

Figur 7. Översikt av schakt 14-15 inom undersökningsområde 6. Fornlämning Ål 281:1 samt 11:1 är markerade med blått fält. Skala 1:500.